

Čeština a žena

I Člověk a ženská.

V evropských jazycích je odedávna nastolena nadvláda muže nad ženou. Latinský *homo* je člověk, ale i muž: již tato podvojnost významu říká všechno. Stejně jazyky románské: *l'homme, l'uomo, el hombre*, portugalské *homem*. Francouzské *on* jakožto slovo pro podmět obecný (*on dit*) vzešlo právě z tohoto *homme*, z člověka, který je representován mužem. Zcela tak anglické *man*, německé *man*. Anglické slovo pro ženu je pouhou odvozeninou slova pro muže – *man : woman*. Řekne-li Němka: *So etwas tut man doch nicht*, a míní-li sebe, říká něco, co jí vlastně nepřísluší; vždyť původní smysl její věty byl: něco takového *muž* neudělá. Zcela tak je ovšem i *jederman* původně „každý“, nikoli „kdokolivěk“ bez rozdílu pohlaví, nýbrž prostě jeder Mann, každý muž.

Čeština je k ženám o něco vlídnější než latina a na př. franština – potud totiž, že rozrůznila slova *muž* a *člověk*. Ale všimněte si jen frastického života slova *člověk*, a seznáte, že ta vlídnost češtiny k ženám nejde až do rovnoprávnosti: *člověk* totiž zhusta nabývá významu *muž*, máme rčení zcela běžná, v kterých čeština tíhne k obouznačnosti latinského *homo*. Žena z lidu řekne bez váhání: *můj člověk dělá na šachtě*, a rozumí tím svého *muže*. – *Venku stojí nějaký člověk*: ať to řekne muž nebo žena, rozumíme tomu sdělení jen tak, že venku stojí nějaký *muž*. Ze Starého Hrozenkova dokládá Fr. Bartoš běžné tamní slovo *očlověčit* – jeho výhradní význam je „provdati“. I zde tedy je člověk jen a jedině *muž*. Vypisují ze Sušila (č. 262):

*A ty modrooká,
ty čekej do roka,
a ty černooká,
hledej si člověka.*

Pohlavní diskriminace je v češtině ostatně dána již vzájemnou nezastupitelností slov *oženiti se a vdáti se*. – Bude také výjimkou, aby žena řekla ženě *bolečku a panečku*, ačkoli to je zajisté daleko nelogičtější, než kdyby jí řekla *člověče*. Bez váhání řekne ovšem žena ve smyslu všeobecné sentence: *Člověk se tam nadře jak pes*, míníc tím člověkem také sebe nebo především sebe. Pokud jde o přímé oslovení, říká žena ženě ráda *osobo*; a na Slovensku a místy střední obdoby k francouzskému *une personne du sexe*, čímž je míněna vždy jen žena, ale ani takovou obdoby nepotřebujeme, neboť nám velmi často stačí pouhé slovo *osoba*, aby byla jednoznačně určena bytost ženská. Příznačné je na př., že řekneme muži: – *Co tu ještě chcete, člověče?* – ženě však: – *Co tu ještě hledáte, osobo?* *Osobu* v tomto jednoznačně ženském významu mívá i lidová píseň, na př.:

*i ta vaše podoba,
že jste bezká osoba*

anebo:

(ERBEN III, 616)

*Šafáři,
mlynáři!
z vašeho dvora
krásná osoba
vychází*

(ERBEN III, 115)

Vilém Mathesius, linguista, jehož každá věta je důvtip a každá třetí nález a poznatek, shledává – mně na vítanou posilu –, že se hojně užívá vokativu *ženská*, kdežto analogický vokativ *mužský*! je vzácností (NŘ VII-5). A nepopřete, že vokativ *ženská* ve větách typu *Už mi dejte, ženská, pokoj!* není titulaturou lichotivou; je pak dvojnásob příznačné, že tato neuctivá *ženská* zaznívá nejčastěji za výměny názorů mezi ženou a ženou – žena jakoby zde ženě vyčítala její pohlaví. O zatrolenou indoevropskou hierarchii pohlaví je tedy postaráno i v češtině.

Do jaké míry a jak velmi nad evropský průměr, uvidíme dále. Jakousi demokratickou oasou v této soustavě je fakt slova *děti*. Jsou v češtině mluv-

nického rodu ženského – nic takového nenajdete na př. v jazycích román-
ských; v němčině jsou rodu středního (i v plurálu totiž) – jsou mezi oběma
pohlavími. V italštině a španělštině znamenají plurály i *figli*, i *figliuoli*, *los*
hijos zároveň i syny i děti bez rozdílu pohlaví, jako by se děti rodu ženského
ani nepočítaly k progenituře, k potomstvu a rodu. Také v portugalštině: *os*
meninos hoši, děti. Zato však malé dítě, škrvně je v portugalštině femininum:
a creança. Ženský rod plurálu *děti* je tedy jakousi náplastí pro nedůtklivost,
kdyby se ozvala v české ženě. Ale náplastí velmi chatrnou na tolikéře a tak
notné diskriminace. Však uvidíme.

Romanista ve mně se rozpomíná, že starofrancouzské *baron*, *barun* vyvi-
nulo tyto významy: muž – choť – hrdina – urozený bojovník – rek – a na-
konc baron jakožto stupeň šlechtictví. Helejte se – pan muž – pan choť –
tedy hrdina a urozený bojovník: není-liž pak to drzost pejchy pohlavní?

2 – a: neboli koncovka nadávková

Ve shodě s jinými jazyky – na př. latinou – tvořila čeština původně také
pojmenování bytostí mužských od kmenů na – a: typ *vladyka*, *hrdina*. Taková
jména si pak dokonce žádala rodovou shodu u přídavného jména. Uvádím
z Dalimila:

*v tom městě snide česká hrdina,
pro jeho smrt by všej zemi smutná hodina*

Ale tak se čeština spravovala jen v svých dějinných počátcích. Potom se
pro jména s přirozeným rodem mužským specialisovaly kmeny na – o.
Slova jako *vladyka*, *hrdina* zůstala jazykovým ostrůvkem, který přírůstky
původu *domáciho*, jako *měšťanosta*, *starosta*, *přednosta* už valně nevzrostl –
něco jiného jsou umělá, v nejužším smyslu spisovná jména s příponou
cizího původu – typ *socialista*, *relativista*, *poetista*. „Doménou přípony – a“
se stala jména rodu ženského, a „v jejím hojném rozšíření na jména mužská
lze právem viděti vliv afektu“, praví Fr. Oberpfalcer (NŘ XV. – 9). Ptáte se:
co je to za galimatiáš, pane Eisner? Jedním dechem říkáte, že se přípona – a
specialisovala pro jména bytostí ženských, a citujete si k tomu váženého
jazykozpytce, který zas říká, že se ta přípona hojně rozšířila na jména muž-
ská – zbláznil jste se už nadobro? – Nadobro dosud ne; jen si všimněte; že
vědec, z něhož jsem si půjčil tu větu, má v ní rovněž takovou nesrovnalost,
ovšem jen zdánlivou. Jak on, tak i já chceme říci, že je v češtině jen maličko

mužských jmen na *-a* s obsahem *neutrálním*; a k tomu dodává, že je jich hojně s obsahem jiným, s obsahem nějakého afektu, tedy nějakého citového hnutí. Jakého afektu? Afektu zlehčujícího, alespoň zpravidla. Připočteme-li i jen hlavní nářečí, má čeština spolu se slovenštinou na stovky slov s ženskou koncovkou *-a*, jež označují bytosti mužské, a tato slova téměř šmahem mají význam hanlivý; a ne-li hanlivý, tedy alespoň k úsměvu ponoukající. Míním přenáramný rozrod slov typu *neknuba, moula, bubřina*.

Vývojovým mostem k nim, byly, tuším, případy, kdy se o muži užilo označení jinak obvyklého jen pro bytost ženskou: *ty babo!* O takových aplikacích praví zas Oberpfalcer (Jazykozpyt, 266): „Užije-li se o mužích fe-takových slov, ne z jejich rodu“. Nemohu se bohužel k tomuto mínění přidat; zdá se mi, že zlehčující obsah takových slov užitých o muži bere se i z jejich významu, i také z toho, že zpravidla označují ženu, a do třetice i z jejich rodu mluvnického. Oporou pro mé mínění je mi na př. německé *du Memme!*, jež je o značné poznání silnější než *du Feigling!* A silnější může být jen proto, že Memme má mluvnický rod ženský: mužský zbabělec takto oslovený se prostřednictvím mluvnického rodu degraduje na ženskou. Proč je *rozšafa* silnější než *rozšafník*? Pojmový obsah obou slov je dokonale shodný; rozdíl je však v kontrastu mezi ženskou koncovkou a mužským pohlavím osoby takto pojmenované.

„Ženská“ koncovka *-a* zabarvuje tedy slova označující bytost mužskou pejorativně nebo alespoň humoristicky. Naši věkově pokročilejší současníci byli už kolikrát svědky, jak se taková slova zrodila doslova přes noc, na př. *badimrška*. Dykova kreace *čehona* je proto tak skvělá, že se v ní vybíjí kontrast mezi ženskou koncovkou a mužským rodem patridiotického šplhouna; jakmile by se ten hloupý kluk jmenoval *čehon*, nečpělo by z jeho přezvika tak pronikavě mláto a bláto jeho duše. Gebauerovi blahé paměti říkali jeho žáci *starý Památka* – protože jim pořád kladl na srdce studium starých písemných památek. Žádná úcta k velikánu nezabrání, abychom se ne-usmáli, kdykoli si vzpomeneme na to přezvisko. Gebauer nemusil zrovna upozorňovat na staré „památky“, mohl doporučovat studium starých „rukopisů“. Byli by mu pak říkali *starý Rukopis*, a naráz by bylo po našem úsměvu, neboť ztratil by se nám kontrast mezi mužem Gebauerem a femini-nem *památka* (zahrává tu ovšem ještě složka další: sentimentální přídech, který má slovo *památka* ne sice u Gebauera, ale v životě občanském). Měl jsem na střední škole výtečného chemika dra Kastnera. Uvedl se u nás v tercii tím, že mluvil o *kádince*. Od té chvíle jsme mu neřekli jinak než *Ká-*

dinka. Kdyby byl mluvil o *kelímku*, byli bychom jej patrně pokřtili na prófu *Kelímka*; ale já bych se neusmíval ještě podnes, když si vzpomenu na toho opravdu výborného odborníka, učitele i člověka. Neboť přezvu-li muže jménem *Kelímek*, je to jako lipové thé vedle brandy přezviska *Kádinka*. – A shodněme se na tom, že *Herrmannův Vauřinec Lebeda* čerpá alespoň část své jmenné komiky právě z té ženské koncovky.

Pravda, máme na – a také hromadu mužských jmen lichotných: *Kuba*, *Lojza*, *Tonda*, *Ferda*, *Ludva*, *Pepa*, *Honza*, *Jíra*, *Jindra*, *Véna*, *Venda*, *Venca*, *Áda*, *Éda*. Zde zlehčovací význam původně dojísta chyběl. Ale všimněte si, jak všechna ta lichotná a laskající jména zhrubla a jak jich dnes lze užít už jen s opatrností; z některých se dokonce už staly nadávky: takový *Franta*, *Honza*, *Véna*.

Mám někdy dokonce podezření, že staré maskulinum *mrtvol* (u *Máchy* ještě obligátní a použité i *Nerudou*) bylo zatlačeno naším femininem *mrtvola* snad jen proto, že ubohá věc, o kterou jde – právě to corpus vile, ten cada-ver –, je podle obecné tendence jazyka výstižněji vyjádřena slovem rodu ženského. Což je ovšem domněnka neprokazatelná už proto, že změna mluvnického rodu u substantiv bylo až doposud v češtině velmi mnoho (doklady v jiných kapitolách).

A teď si povězme alespoň některá z těch hanlivých maskulin na – a. Věru vzácný je případ, aby takové slovo znamenalo něco kladného, jako třeba ten *udata*, jež si přitvořil *K. M. Čapek-Chod*. Nuže:

bačkora, *bambula*, *blepta*, *bluma*, *breburda*, *brepta*, *bubřina*, *búchta*, *bumba*, *burda*, *dareba*, *dětina*, *doleza*, *dotěra*, *dunda*, *fanta*, *ferina*, *filuta*, *fláma*, *hadraba*, *halama*, *hařala*, *hařapařa*, *hibňa*, *hubňa*, *chejcha* (hlupák na *Chrudimsku*), *chtivinda* (*chtivý*, *zaznamenává Jungmann*), *ješita*, *kokta*, *lajda*, *louda*, *loula* (neokřesaný, *netesanec*), *mastihuba* (podle *Jungmanna jedlík i žvanil*), *mastikulka* (t. j. *otrapa*, *halama*), *matonoba*, *mazavka*, *máža*, *mazba* (vojenský argot), *melhuba*, *mizera*, *moula*, *mrtáfa*, *mumla*, *nádiva*;

pak čistě a kořenně český, vonnou českostí až snad na kraj světa dýšící vele-rod přezvisek, kterými upíráme bližnímu něco, čeho sami nemáme nazbyt:

necita, *necuda*, *nedopita*, *nedovtipa*, *nejapa*, *neknůba*, *nelida*, *nemotora*, *nemrava*, *nenasyta*, *neodbyta*, *neplata*, *neposlucha*, *nepozora*, *neruda*, *nesrsta*, *nestyda*, *nesyta*, *nešika*, *nešvara*, *nešvera*, *netýkavka*, *nevýprava*, *nevlida*, *nezbeda*, *nezdara* (obrozenci říkali i člověku *nezdar*), *nezveda*;

a teď pokračujme, kde jsme přestali:

ničema, *nimra*, *obejda*, *obava*, *obyzda*, *ochlama* (t. j. *halama*), *ochlasta*, *ochmela*, *ochmelka*, *oleza* (plešatec), *ošusta*, *otrapa*, *otrava*, *outrata*, *ožrala*, *pajda*, *patla*,

přížla, poberta (pův. *poberto*, příznačná příklonná změna koncovky), *pose-
routka, pařba, piřba, popleta, prďola, protiva, rozpusta, rozumbrada, slinta, srd-
gora* (argot), *srala, sralbotka, strejda, syčola, syčura, šantala, šepa, šereda, šilba,
šiřla, škareda, šmajda, šmařba, šmodrcha, štinděra, štoura, tachinyra* (vojáci),
tlučhuba, trula, trulda, trumbela, trumbera, trumpeta (Jungmann nemá vůbec
hesla *trompeta* a *trumpeta*, má však – jak udává, z usu – *trumbelu, trumberu,
trumperu, trouberu!*), *tuřa, ulejkva, utahanina, všetečka, žblabuňka*.

Komu by to snad nestačilo, zavítej na Moravu. Tam uvítá jeho dychtivý
sluch m. j. tento zástup hodnostářů:

balamuřa (kdo balamutí), *čampala* i *čampula* (člověk se špatnou chůzí, Slo-
vácko a vých. Morava), *čaputa* (zakrnělý, *drchma* (ospalec, valašské), *durňa*
(hlupák, sprosták), *džindžala, džundžala*, slovo jak tatarský kinžal nebo
mongolský chán, znamená však jen nemotoru, *flanděra* (trhan), *gámela* (hlu-
pák, nemotora), *gengela* (kolohnáz), *glajda* (matonoha), *grmela* (neotesanec,
nešika, špalek, valašské), *hařapa* (nemotora na Hané), *hňusoba* (nečistý),
bryzikůrka (skrblik), *charamza* (nedbalec, valašské), *chramosta* (bezohledný,
hrubý, záp. Morava), *chumta* (t. j. matonoha), *klacmucha* (neohrabanec, záp.
Morava), *kocmrda* (úlisník, tamže), *labuda* (pobuda, tamže), *lačba* (nemotora,
nešika), *lamprda* (toulavý, lenoch), *macvejda* (neohrabanec, Frenštátsko),
maděra (přitroublý, záp. Morava), *mereda* (neohrabanec), *mlsponda* (mlsal
u Hanáků), *nečača* (nimra, hanácké), *nedbala, nedopera* (t. j. nedosyta), *nehoda*
(neduživce, záp. Morava), *nechuta, nekluda* (nečistý, nepořádník, hrubián),
nelaba (nešika, neduživce, Valašsko), *nelova* (nemotora, tamže), *nemrňa* (ne-
motora), *neobuta* (neohrabanec), *neobruba* (neomalenec), *neokopa* (neohraba-
nec, valašské), *neomasta* (protiva, valašské), *nepojeda* (skrblik, Žďársko), *ne-
porada* (komu není rady pro jeho paličatost), *nepořida* (kdo nic nepořídí), *ne-
pokluda* (po kom nelze poklidit), *neřuma* (hrubián, hanácké), *neryga* (nemotor-
ný), *nerypa* (totéž, valašské), *nesprava* (kdo se nehledí s lidmi spořádat), *ne-
srsta* (svárlivec), *nešpita* (špinavec, valašské), *nešuša* (totéž), *něuma* (nevědo-
mec, nešika, lašské), *něuroda* (nepodařenec), *neústupa, něvluda* (náš nevlida,
nelida, lašské), *nevycvala* (nevycválanec, Haná), *nezbava* (dotěrný), *ňubňa*
(náš huhňa), *ňura* (slídil), *ňourala* (totéž), *obeuďula* (ramenář, Kyjovsko),
objeda (jedlík, žrout, hanácké), *ohuma* (lakomec, lašské), *ochaleba* (přitulný,
lichotník), *ochlama* (ožralec, Valaši), *ochlemesta* (pochlebník, Valaši), *ochluda*
šidil, valašské), *ochňura* (ospalec), *okřapa* (sprosták, vých. Morava), *okřasta*
(neohrabaný čahoun, valašské), *omaga* (neotesanec, valašské), *omasta* (kdo
má za ušima), *opera* – *opera operovitá* má prý týž význam jako naše „trouba
troubská“, dí Fr. Bartoš, a je to z Laška), *oplana* (pobuda, Valaši), *ospala,*

oškerda (ošklivec), *otruba* (hlupák), *otapa* (nešika, hňup, otrapa), *ožgera* (opilec), *voklinda* (opilec, záp. Morava), *vošmera* (pobuda), *vošoplsta* (nepořádník).

Přijměte s povděkem ještě toto moravské panstvo – však já vím, že je těch hodnostářů mnoho, ale zato se vydařili:

casnucha (rváč), *čvaňucha* (budižkničemu), *dowizadlo* (kdo dopaluje), *drdla*, *dudla* (brepta), *drkola* (brebentivý), *gavenda* (tlachal), *gela*, *gengela* (hlupák, klátivý čahoun), *gloňa* (nevýprava, také *žgloňa*), *graml'a* (nešika), *gulda* (neohrabanec), *hadraba* (otrapa, trhan), *hamala* (jedlík), *brčala* (mluvka), *hřmota*, *bušpapa* (kdo má hubu vypasenou, nádherné slovo ze západní Moravy), *buštlama* (s nevymáchanou hubou), *hysura* (hejsek), *charabura* (slaboch, churavec), *charamza* (nedbalec), *chumela* s nechvilou (neohrabanec, záp. Morava), *klacmuda* (neohrabaný čahoun), *krivulka* (kdo napadá na nohu), *keřápala*, *ledačina* (člověk nevalný), *mlatibařina* (krása z Valašska), *mykšikulka* (rtuťovitý, nemá stání), *nadujhuba* (nadutec), *nehaňba* (nestyda), *nekvapa*, *nespřata* (s nikým se nespřahne, nesrovná), *nešuša* (špinavec), *neznahaňba* (nestyda), *ochmela* (opilec), *oškerka* (smíšek), *oštera* (obtížný), *ošusta* (trhan), *otrba*, *otruba* (hlupák), *ozora* (ošklivec), *pachosta* (silný chlap), *p'antala* (nešika), *patlocha* (fušer), *plantucha* (mluvka), *pobera* (poberta), *potmělota* (potměšilec), *pokusa* (kdo pokouší), *prdelka* (muž, který koná ženskou práci), *pšola* (vychrtlý slaboch), *pýskala* (fušer), *répala*, *ságala* (neohrabaný tlustoch), *smotlacha* (ničema), *smrda* (darebák), *svávola* (svévolník), *šajda* (šajdá se, vleče nohy), *šachula* (obojetník), *šidala* (šidí), *škrambala* (vláčí nohy), *škramuža* (slabý), *šmura* (ušmouraný, špinavý), *špihla* (žabař, fušer krejčovský, ševcovský), *špiter* (malý, slabý), *šprtala* (nezdvihá při chůzi nohy), *švidra* (šilhavec), *trombasa* (trouba), *trúbel* (trouba), *třaskhuba* (tlučhuba na Hanácku), *třepala* (tlachal), *třešča* (potřeštěný), *ťuhela* (hlupák), *ťula* (ťulpa), *tulaňa* (tulák), *tumpa*, *tumpala* (hlupák), *tyrypítka* (kdo nedovede nic zamlčet), *vacmuda* (tlustý, neohrabaný), *vajda* (lenoch neohrabaný v chůzi), *váhała* (loudal), *valibura*, *valigura* (velký a nemotorný), *varmara* (zdlouhavý), *varmuža* (nevrlý), *vrča* (bručoun), *vjitruba*, *žámysla* (pořád něco chce), *žgrýňala* (tulák), *žáškvara* (kdo něco zaškvařil, nezbedného vyvedl), *žavěmcha* (neposeda), *žmrzlina* (zimomřivec), *žvaňa*. – Mně by to z nouze stačilo – stačí to vám?

Uvedl jsem jich tolik, protože jsou mezi nimi některé kabinetní kousky jazykové invence – třeba hned ten *něuroda*. Bumbříčkovi, kterému by to ještě nestačilo, radím, aby se z Moravy odebral ještě dál na východ, ex Oriente lux, a což teprv světlo, jaké přichází ze Slovenska:

drchta (klepař), *balapinka* (sprosták), *jačala* (s ječivým hlasem, křikloun), *mamaliga* (nemotora), *miezara* (mrňavý), *moleda* (loudal, potulný), *opacha*

(chlapisko), *otupa* (dareba, nezdara), *oštera*, *ošťara* (protivný), *pačmaga* (dotěra), *paškava* (výtržník), *poloma* (šibeničník), *prduška* (urážlivec), *rabula* (klevetník), *šabladura* (vychytralec), *šarapata* (rozpustilec, nepořádník), *škula*, *škulipera* (šilhavec), *talagra* (hlupák).

Muži mají tedy na vybranou. Ale všimněte si, jak napěchovanou nůši hanlivých názvů má čeština pro bytosti ženské – vsadme se ostatně, že to jsou z velké části slovní kreace žen o ženách.

Zde výčet věru neúplný:

běhna, *coura*, *cuchta*, *drbna*, *drnda*, *dřachna*, *fena*, *flundra*, *fňukna*, *frnda*, *fuchtle*, *klepna*, *křanda*, *kudla* (se špatnou pověstí), *macna*, *machna*, *mašle* (nepořádnice), *mařena*, *mícna* (jež „mící“, t. j. ničí šaty na sobě), *nána*, *racajda*, *rachejtle*, *randa*, *rašple*, *semetrika*, *slotá*, *smrdolina*, *trajda*, *treperenda*, *šlundra* (slovo starší, než by se zdálo – má je už starý poctivec Blahoslav v své *Gramatice*, má je Lomnický v *Kupidově střele*: ale bylo již před ním), *šmudla*, *štěkna*, *žvachtala* (t. j. *klepna*).

V této oblasti češtinu spisovnou i pražskou hovorovou důkladně zahánbují nářečí. Dovolte, abych přestal jen na moravských a podal z nich klasobraní nijak nevyčerpávající *Thesaurus linguae moravicae*:

bizina (hubená ženská na Hanácku), *casna* (poběhllice), *cucha* (nešetrná), *cuchaňa* (rozcuchaná), *cunda* (nečistotná), *cundala* (nepořádná, ucouraná), *čarachyňa* (zlá, stará baba), *čavera*, *čavaryja* (ucouraná, lašsky), *čuha* (přezdívka ženským vůbec), *drchtaňa* (rozcuchaná, Valašsko), *drchta* (se špatnou pověstí), *drkotnica* (s dobrou vyřídilkou), *drchula* (s neupravenými vlasy a šaty), *frclena* (nedodělá začatou věc), *gajdaňa* (rozkasaná, vých. Morava), *gambula* (hubatá), *gebula* (fňukna), *gyždula* (nečistotná), *hajflena* (necudná), *halafaňa* (štěkna, Valašsko), *halandryja* (s dobrou vyřídilkou, záp. Morava), *balda* (špatná), *harfa* (vysoká, vyčouhlá), *hoblěna* (se špatným chováním), *holopichňa* (vytáhlá a neohrabaná, ženský nemotora, Valašsko), *bolstra* (s týmž významem), *honcula* (erotomanka, jež se honí za chlapy), *bybula* (ženský smíšek), *byžča* (špindíra), *byždula* (běhna), *chalachyňa* (rozcuchaná, Valaši), *chlapěna* (valašsky, záletnice), *chlastruha* (tlachalka, klevetnice, Lašsko), *koberula* (břichatá), *krkaňa* (hloupá, Valašsko), *lachna* (tlustá, Třebíčsko), *lízna* (lenoška, parádnice), *lalkyňa* (s vřískavým hlasem, Frenštátsko), *madrca* (mrňavá, Kelč), *majolěna* (fintilka), *mračna* (zamračená), *neduha* (protivná, Zábřežsko), *nešpudina* (rozcuchaná, špinavá), *ochraňbarborka* (skrblá, Valašsko), *okanica* (okatá, Bzenecko), *opíca*, *oplancija* (lehká).

Dále pak *běhula* (toulavá), *gaura* (ženský čahoun), *húšaňa* (tlustá), *ko'oštyja* (vadivá), *modlena* (nebeská koza na Slovácku a na Valašsku), *putyfarka*,

rechna (klábosivá), *repetuša* (jede jí huba), *rozvolda* (zavalitá ženská na Hanácku), *svižďula* (toulavá), *ščerchula* (všechno vyščerchá, t. j. vyslepičí, vyžvaní), *šklebna* (ubřečená), *škramuša* (stará škatule), *šmikuranda* (poběhlíce), *šuchta* (loudalka), *šuša* (nepořádnice, špindíra), *treperenda*, *trtula* (povídalka), *žingura* (tenká a slabá, na Valašsku), *vydavajka* (vdávadlo).

Nejvíce se mi ovšem – jakožto slovo – zamlouvá moravská *trandamarýna*, zvukem i tvarem prostě úchvatná. Co znamená? Nechytrou, která se má za hromsky chytrou a pořád radí ze zásob své chytrosti.

Nu, a je jich ještě mnoho, těch Venuší věstonovických, které zplodila Morava.

Závodí s ní Slovensko – neřekl by člověk, co všechno slovenština, prý tak sladká, nevynalezla na označení protivných ženských tvorů. Jen ukázkou: *culfa*, *cundra*, *dorota* (hloupá), *drdla*, *drdra*, *dudla* (bručivá), *dremla* (ospalá), *drfa* (přisprostlá), *drgaňa* (též moravské), *drycha* (ospalá), *dronďa*, *dříšťela* (hubatá, též moravské), *hajstra* (sprostá), *hajza*, *hojza* (neforemná), *harpija* (t. j. Xantipa), *fafa* (odmlouvavá), *fafurka* (hubatá), *flanzňa* (upejpavá, něm. Flausenmacherin), *frča* (prudká), *frfra* (bručivá), *frřka* (řňukalka), *fufňia* (huhňavá), *grňa* (hlavatá), *chamajda* (neupravená), *chuchma* (hloupá), *chňupaňa* (sprostá, hloupá), *kulifajka* (babizna), *lachna* (lehkomyslná), *lajda* (nestydatá), *lociga*, *mamaliga* (nemotorná), *mikula* (neposedná), *miksula* (vadivá), *mrňa*, *mrnda* (sprostá, nevěstka), *mrzkaňa* (škaredá), *našla* (fena), *ošva* (otrhaná, též na Moravě), *pačmaga*, *paskuda*, *pliaga*, *pluha* (špinavá), *rafiga*, *rafika* (furie), *rajka* (klevetnice, též frejířka), *rajna* (tlustá, též klevetnice), *randa* (otrhaná), *rašma* (špatná), *rázga* (sprostá), *rebelka* (hubatá), *rečnice* (výřečná), *rešeta* (roz-cuchaná), *rosajda* (naše racajda), *sajba* (hašteřivá, též coura), *smrkla* (pořád posmrkává), *sotona* (vzteklíce), *šlampu* (coura, něm. Schlampe, Schlampen), *šluchta* (šlundra), *taranda* (klábosilka), *řarba* (špatná), *řabra* (nemotorná), *teřša* (t. j. pekáč, přezdívkou pro nemotornou), *trachna* (klepna), *vepura* (tlustá), *řuna* (škaredá). To vše jsou jen ukázky, neboť neuvedli jsme na př. *klampu*, *lecičinu*, *luřtu*, *řebu*, *řlabu*, *řvandru*, *řroksu*, *řzolu* a bůhvíkolik dalších, jež vesměs rozkvetly na luzných luzích vlastní podtatranských.

3 Ty kluku vlasatá!

Složitěji zahrává pohlavnost, přesněji: pohlavní škraboška koncovky a kontrast tím vznikající ve rčeních typu *Ty chlape líná, ty kluku vlasatá*; složitěji proto, že zde ani zdaleka vždy nejde o význam zlehčující. Co do vzniku

antika: *Chrysiion, Glaukidion*; libá ženština, kolem níž se v Plautově *Cblubném vojáku* rozvíjí děj, má jméno *Philocomasion*. Je tedy zas jednou vidět, že téhož jazykového prostředku lze významově a funkčně použít k účelům a účinkům zcela protikladným; a jako čeština neutrem zlehčuje v slovních tvarech typu *chlapisko, babisko*, dovede neutrum i laskat, jako v označeních pro mláďata: *děťátko, robátko, holátko, hříbátko, kachňátko, telátko, kuřátko, lvíčátko* atd. atd. Z Valašska mohu posloužit zvířecí zdobnělinou nám spisovným lidem dost podivnou: říkají tam *všéně* všimu mláďeti, které se právě vylíhlo z hnidy.

K takovým neutrum jen ještě několik dokladů, snad vás zaujmou. Zlehčující význam mají ve rčeních dost častých *Eště si to bude otvírat hubu! – Courá se to jako nastavená kaše!* – Doklad z Moravy (lašský): *Dybych měla taku děvuchu, tak bych to calušila do roboty* (poháněla štulci do zad). – Germanista zas ví, že německé *das arme Ding* (jen o dětech a bytostech ženských) má citový obsah soustrasti, lítosti nad slabostí a bezradností tvora takto označeného. K tomu vypisují ze své četby anglické: *I'm a poor downtrodden little thing.* –

Na západní Moravě říkají *ty vopetlisko nepořádná*, což je pohlavní maškara na kvadrát: nejdřív ponížím mužského tvora na neutrum a pak jej degraduji ještě dál tou nepořádností rodu ženského. Zaslouží-li si slovní tvar a spoj kvalifikaci „afektivní“, tedy zajisté tento.

5 Čeština je jazyk erotický

Je kolikery způsob, jak reaguje jazyk na přirozený rod bytostí. Mezi evropskými jazyky angličtina k přirozenému rodu hledí jen náměstkou osobní a přivlastňovací; němčina a jazyky románské přihlížejí k přirozenému rodu víc; jazyky slovanské a s nimi čeština ho dbají důsledně a radikálně. To má pronikavé důsledky po stránce citové a atmosférické. Rekneme si hned úvodem:

ze tří hlavních jazykových větví v Evropě jsou jazyky slovanské a s nimi čeština z pouhého titulu faktů mluvnických (tvarosloví a skladba) nadány největším imanentním fluidem erotickým.

Němčina rozrůžňuje tvary podle přirozeného rodu u adjektiv, a to v přivlastku: *ein schöner Mann, eine schöne Frau*. Stejně jazyky románské: *un beau garçon, une belle fille* (přestávám na příkladech francouzských, protože v ostatních románských jazycích je přesná obdoba). Němčina nedbá přirozeného rodu u přídavných jmen v přísudku: *er, sie ist schön*. Románské jazyky zde

přirozeného rodu dbají: *il est beau, elle est belle*. Příčestí činné je v němčině bez rodového určení: *er, sie hat gelacht*. Ve franštině rovněž: *il, elle a ris*; v italštině platí mužská koncovka i pro ženu: *egli ha riso*, stejně i v jazycích iberorománských. Příčestí trpné je v němčině zas bez rodu: *er, sie ist verwundet*; u Francouzů má sice koncovku podle přirozeného rodu, ale ta koncovka je často jen na papíře, jen pravopisná, neslyšíme ji: *il est endormi, elle est endormie, Monsieur est servi, Madame est servie*. A konečně je přechodník v němčině i v románských jazycích tvar bezpohlavní: *gehend, en allant, andando*.

Kdežto v češtině: přirozený rod spravuje koncovku a tedy tvar přidavného jména v přívlastku i přísudku: *krásná dívka, ona je krásná*; u příčestí činného: *zpívala*; u trpného: *je unavena*; u přechodníku: *jdouc, byvši*.

Můžeme tedy co do pohlavní výstavby koncovkové a tím i tvarové rozlišovat jazyky nadobro bezpohlavní, jako je angličtina, jazyky s malou dávkou pohlavnosti, jako je němčina, jazyky s dávkou značnější – jsou to jazyky románské –, a konečně jazyky důsledně pohlavní, což jsou v Evropě jazyky slovanské a s nimi čeština. Tento stav věcí je vydatně posilován fakty deklinačními. V angličtině a jazycích románských deklinace koncovková odpadá vůbec; v němčině jsou deklinační koncovky u substantiv většinou bez pohlavního charakteru: *der Knabe: die Knaben, die Tante: die Tanten; der Vater: die Väter, die Mutter: die Mütter, die Tochter: die Töchter; der Mann: die Männer, das Weib (neutrum!!): die Weiber*. U adjektiv pak jsou české skloňovací koncovky daleko výraznější po stránce pohlavnosti než německé.

Při tomto odstupňování jazyků podle pohlavní výraznosti nezáleží jen na prosté číselné frekvenci pohlavních koncovek slyšitelných, t. j. pro jazykový život opravdu skutečných. I podle tohoto sudidla by ovšem vedl typ jazyka jako je čeština. Ale za fakt rozhodující mám skutečnost, že pohlavní koncovkou je v češtině vybaveno – vedle přísudkového adjektiva, příčestí trpného a přechodníku – právě *příčestí minulé činné*, tedy tvar, který nám již dávno poskytuje *jedinou* možnost, jak vyjádřit čas minulý. A *ježto* sloveso je a zůstane *hybnou pákou jazyka*, prostě proto, že *konání a čin je pákou a srdcem života a světa*, nabývá pohlavní určenost českého participia activi rozhodujícího významu pro zjevně erotický ráz češtiny. *Šla jsem* je prostě něco jiného než *šel jsem*; a přiznám se vám, že jsem se už často divil, s jakou nenuceností a přirozeností – skoro bych řekl, s jakým exhibicionismem – plynou z úst české ženy tyto tvary, a už od malička! – tvary, z nichž každický jí zpětným odrazem dává pečeť její ženské pohlavnosti. Říkám-li, že jsem se už kolikrát divil, myslím tím údiv, že se nenajde česká žena, které by ty

koncovky připadaly shocking anebo nesnesitelným jhem. Zejména s hlediska přičestí minulého, jež je zároveň (s pomocným slovesem ve dvou osobách) *jediným minulým časem češtiny*, můžeme říci, že česká žena má po mluvnické stránce jazyk zcela zvláštní a jen svůj, a to právě v té rozhodující kategorii slovesa: i lze skoro říci, že máme v češtině jakousi obdobu k zvláštním ženským mluvám některých exotických národů.

Něco takového tušil asi starý Melantrich, když r. 1580 napsal spisek „Krátká správa pravého mluvení, jak vlastně mužskému a jak vlastně ženskému pohlaví mluvíti náleží“... čehož nyní, prý, mnohý nešetře a nové zvyklosti užívaje, ledakdys v řeči své, aneb ve psaní svém, udělá z muže ženu a z ženy muže... A to prý „nejvíce in participiis“.

Než jsem tam přišla, byla jsem celá utrmácená: tak prostá věta, a přec lidský tvor, který ji pronáší, upozorňuje hned čtverým tvarem (přišla – byla – celá – utrmácená) na své pohlaví.

Není ani tak velkou nadsázkou, řekneme-li, že to je skoro už exhibicionismus pohlavnosti. Je dotvrzován i mluvnickou řeholí platnou pro příjmení ženských bytostí, tedy tím, že *nestrpíme*, aby se žena jmenovala *Marie Novák* anebo i jen *Marie Beauchamps*: musí se jmenovat *Marie Nováková*, *Marie Beauchampsová*, musí nám už příjmením demonstrovat své pohlaví; a mimo to se tou koncovkou musí připsat nějakému muži – otci nebo manželů. Je to v nás tak silné, že narazíme-li v okruhu jazyků nám blízkých na usus jiný, tedy na př. na jihoslovanská ženská jména typu *Jela Belić*, zapůsobí to na nás mírným otřesem jazykových nervů.

Několik poznámek k faktu, že každá žena je v češtině *-ová*.

Povšiml si té věci Neruda a vykreslil ve fejtonu *Za padesát let* (1872) hrůzostrašnou Prahu, ve které by ty vlastnické vztahy pohlavní byly obráceny naruby, a to tak, že by firemní štíty v Ovocné ulici (dnešní 28. října) zněly *Antonín Procházcín*, putzmacher; *František Prošcín*, modista; *Josef Laudin*, modista; *Václav Zubaté*, *Jan Dlouhé*, *Jiljí Červené*. To vám připadá fantasmagorií; ale všímavý Neruda cítil, že fantasmagorií je vlastně i náš životní normál – že totiž žena, pokud by šlo o její příjmení, nikdy, ani na vteřinu od kolébky do hrobu, není prostě svá, pro sebe a za sebe, nýbrž vždy je něčí, vždy je *-ová*.

Tyranis toho *-ová** způsobuje také naši šlamastiku se jménem největší francouzské spisovatelky všech dob. Utvořila si literární nom de guerre podle jména svého milence, stal se z ní *Georges Sand*, stejně jako chodila

* Mnohý neví, že Němci k němu měli obdobu ve středověku a později zbytky ještě u klasiků (Schillerova Luise Millerin!). Dnes po tom už není ani potuchy.

(jednu dobu) v kalhotách a kouřila doutníky; a jak s tím jejím jménem nakládáme my? Praxe se kolísá, vždy však je to galimatiáš. Buď jí říkáme *Georges Sandová*, což znamená, že jí proti její vůli to mužské jméno retrofeminisujeme (je to slovo, co?); kromě toho – řekneš-li *Georges Sandová*, jako kdybys řekl *Jiří Sandová*, což je trochu kruté. Anebo ji ponecháme ve znění *Georges Sand*, a pak máme zas možnost dvojí: můžeme říkat a psát *Georges Sand* žil... byl... psal... ale to prostě nejde, neboť byla to bytost ukrutně ženská, nelze ji tak pomužšťovat; a můžeme také říkat a psát, že *Georges Sand* žila... byla... psala..., ale proti tomu se zas všechno v nás vzpírá, mužské příjmení a ženský tvar perfekta – ne, to nejde dohromady. I řeší si to každý, kdo o ní píše, na svůj způsob, a každý s jakýmsi hryzením ne-li svědomí, tedy břicha – uspokojivého řešení prostě není. (Ačkoli o jednom vím, ale to vám nepovím, hodlámť o Sandové psát sám, byl bych blázen, abych vyradil, jak jsem na to vyžrál.)

A pak jsou zas i případy, že si k tomu *-ová* můžeme blahopřát. Jak blaze je na př. cizímu essayistovi, který píše o našich lidech, aniž se řádně vyzná v jejich pohlaví: žádné tápání, pražádná bezradnost, to – *ová* mu předem poví, že má potěšení s dámami Němcovou, Světlou, Novákovou, Svobodovou, Pujmanovou. Kdežto my, chceme-li psát o Parnasu na př. anglickém, musíme mít in puncto autorské pohlavnosti znalost opravdu gruntovní.

Obdobně může být v literárních dějinách učiněným dobrodiním pohlavnost našich koncovek adjektivních, koncovek našich přičestí atd. Španělská poesie má slavný mystický sonet, který jedni připisují svaté Tereze, druzí světcí San Juanu de la Cruz. Hádají se, a ne a ne se dohodnout. Kdyby to byl sonet český, nehádali by se ani půl vteřiny. Už první verš

No me mueve, mi Dios, para quererte

zjednal by jasno, to *para quererte*: zněl by česky abych tě miloval, a pak by autorem sonetu byl San Juan de la Cruz, anebo by zněl abych tě milovala, a byl by to sonet ženy, kterou zná svět jakožto Santa Teresa de Jesús.

V takových případnostech tedy může nám cizina závidět. (Kdybyste zato věděli, jak se svíjí překladatel do češtiny, je-li v originále řeč o bytosti, jejíž pohlaví mu není známo. Nepřejte si vědět, jak je překladateli v takových situacích.)

Českou ženu stihl tedy osud, že je vždy něčí, že nikdy není sama o sobě, pro sebe a za sebe, vždy je *-ová*. Snad ji s tímto údělem trochu smíří pomýšlení, že se alespoň nikdy nepřidívá křestním jménem svého muže, že

říkáme na př. Jan Kalaš a Jiřina Kalašová (jeho žena), nikdy *Jan Kalašovi* (plurál). Jak mě může napadnout bláznivá možnost Jana Kalašových, Ferdinanda Votrubových, Ivana Černých? I může mě napadnout. Poslyšte, drahouškové. Představte si Angličana anebo Američana, který se jmenuje Alexandre Natanson. Je to boháč a rád vítá hosty. I pořádá v svých salonech recepci. O tom se pak píše v novinách, je to v nich a reception given by *Alexandre Natansons*. Což znamená, že hostili u sebe hosty pan Natanson a jeho paní. A Francouz zas klidně mluví a píše o *Mme Charles Fourier*, *Mme Alfred Rothschild*. K tomu všemu nemáme protějšků, i může se česká žena v tom svém pohlavním jhu mluvnickém alespoň trochu utěšit.

Nuže tedy: z té spousty koncových *-a* i *-á* všude tam, kde v češtině mluví žena o sobě anebo někdo mluví o ženě, pochází velmi pronikavá erotisace češtiny při každém jazykovém a životním kroku. Konec konců znamená přec lakonická nerozvitá věta *Zpívala* fakt dvojí: nejen že jakási žena vydávala ze sebe zpěvné zvuky, nýbrž zpravuje nás ta věta zároveň, že zazníval ženský zpěv. Rozumí se, že tato zvláštnost přispívá i k erotisaci české poesie, a to dvojmo: představově i zvukově. Kromě toho má tyranis koncovkových *-a* (*á*) ve větách s ženským podmětem za následek, že blahodárně pozměňuje zvukovou bilanci češtiny.

O erotisaci způsobované onikáním (typ: *Šla se mnou na procházku!*) mluvím jinde. Zde tento zjev můžeme pominout, ježto má při dnešní vzácnosti onikání význam jen podružný.

6 Erotisace pravopisem

Řekli jsme si právě – a doufám, že přesvědčivě –, jak velmi je čeština erotisována soustavou svých rodových koncovek. Dodejme, že taková koncovka mnohdy mění i ostatní hláskové ústrojí slova: *dotčení* (ň) – *dotčeny* (n), *četl* – *čtla*. Ale čeština je erotisována i pravopisem: *šli* – *šly*. *Koupaly jsme se*: věta opravdu důmyslná, neboť nás zpravuje nejen o tom, že několik osob konalo zcela určitou činnost, ale i o tom, že ty osoby byly zcela určitého pohlaví, totiž právě toho, jež má výhodu, že nikdy nemůže onemocnět chorobnou změnou prostaty. Cizinec Neslovan se tomuto pohlavnímu pravopisu nemůže než velmi podívit; bude v něm snad spatřovat cosi divošského, jakýsi pohlavní fetišismus.

Kdo chceš, podiv se také, že čeština vyznamenává koncovkou *-y* jednak ženy, jednak duby, pařezy, klacky (nedvounohé), škopky, krámy – prostě

všeliké neživoucí nádobičko a harampátí z dílny přírody i dílny lidské. V češtině opravdu kralují mužští, s hodně pronikavým *iii* na konci, i musily ženské vzít zavděk druhou garniturou koncovek.

Tyranství mužské nadvlády řadí i ve větách se společným podmětem mužským a ženským: *muž a žena se hádali*. Což se opravdu nedovedla hádat líp než tak, že v hádce musila podlehnout rodu mužovu? Což není opravdu možná situace, o níž sluší napsat, že muž a žena se *hádaly*? Ale mluvíte s gramatiky. A že by snad Caesar supra grammaticam? Nikolivěk. Dejme tomu, že by do Prahy zavítala královna anglická a císařovna indická. A dejme tomu, že by ji na hrad vezlo státní auto, které by řídil šofér Pepa Žandourek. A dejme tomu, že by auto – nedej Bůh! – cestou havarovalo. I stálo by pak v novinách:

...Její Veličenstvo královna anglická a císařovna indická a řidič Pepa Žandourek vypadli z vozu.

Cožpak je to možné? Pravopisná marota, která je urážkou veličenstva, a dokonce tak přesporního veličenstva? Je to nejen možné, je to bezpodmínečně nezbytné a de rigueur. Nejinak než věta:

Sapfickou slokou psali Sapfo a u nás Neklan Douděra-Doubravský.

Dokonce i moravský plurál úcty k rodičům je cejchován tímto pohlavním jármem: *maminka chtěli píct buchty*.

Řeknete: to jsou jen vtipy, vždyť nám to tak nepřipadá. Aha, zas jednou vás mám! *Vám* to tak nepřipadá. Ale je to takové a nejiné, nemohu si pomoci.

7 Blázen a zločinec neboli pomsta pohlaví

Z kontrastu mezi rodem mluvnickým a přirozeným se bere mnohá bezděčná legrace, při které sexus vodí milý jazyk za nos. Navštíveným svědkem buď nám němčina, v níž každý spolkový člen – tedy zajisté více méně každý Němec – je nadosmrti rodu středního, *das Mitglied*, a kdyby to byl rytmistr od hulánů; a pokud takový Mitglied (*das*) je v mladších letech a přistupen citům, je váben k nějakému Mädchen (*das*), a když je pak ruka v rukávu, má *das Mitglied* své Weib (*das*). Kdežto zas na př. stráž, a kdyby to byl chlap jako hora, je rodu ženského, *die Wache*. Což zplodilo v hlavě Franze Bleie hrůzostrašnou historku, jak jedna slečna potkala před zámeckou branou vojáka. Sběhlo se to asi takto:

Das Mädchen ging an der Wache vorbei; nicht ohne Wohlgefallen bemerkte es ihre (totiž té vachy) stattliche Brust. Sie dagegen (totiž ta vacha)